

שדה הגז מול חופי רצועת עזה: הזדמנות לפיתוח במסגרת הסדרה?

השגריר בדימוס מיכאל הררי*

אפריל 2020

שאלת ההסדרה ברצועת עזה בין ישראל והחמאס נמצאת על המדוכה מזה זמן רב, והדילמה האם וכיצד ניתן לקדמה משותפת לישראל, לחמאס ולמצרים. הרשות הפלסטינית נעדרת במידה רבה מדיון זה, בעיקר לנוכח היעדרו של שיח מדיני משמעותי בינה לבין ישראל, והנתק בינה לבין חמאס. האינטרס הישראלי מחייב קידום מהלך הסדרה, אך באופן שנותן מקום גם לרשות הפלסטינית. זה חשוב ללגיטימציה הרחבה הנדרשת למהלך שכזה וגם – במבט לטווח הארוך – לאינטרס הישראלי שלא לחזק את החמאס על חשבון הגורם החילוני בתנועה הלאומית הפלסטינית.

פיתוח שדה הגז "מרין", שנמצא מול חופי רצועת עזה, הוא מרכיב חדש שיכול וצריך לסייע לכך. הפיתוח יכול להיעשות תחת מטריית פורום הגז המזרח ים תיכוני (EMGF) שהוקם בשנה שעברה בקהיר. כך, ניתן יהיה להתגבר על קשיים פוליטיים פנים-פלסטיניים, שנובעים מהפיצול הפנימי ומקשים על פיתוח שדה הגז. הדבר יסייע גם לפתור את המשבר החמור במשק האנרגיה הפלסטיני, ולשפר את המצב הכלכלי ברצועת עזה. יתר על כן, פיתוח השדה תחת מטרייה אזורית יגביר באופן מוחשי את שיתוף הפעולה במזרח אגן הים התיכון ויכול לסייע בהקלה על הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

א. שדה הגז מרין

גילויי הגז הטבעי בים התיכון בשנים האחרונות לא פסחו גם על הזירה הפלסטינית. כך, התגלה בשנת 2000 שדה גז מול חופי רצועת עזה. שדה הגז "מרין" נמצא במרחק של כ-36 ק"מ מהחוף, ובעומק של כ-600 מ'. היקף הגז הטמון בו מוערך ב-TCF 1, אמנם קטן משדות אחרים שהתגלו באותן שנים בערך (תמר ולויתן), אולם בעל היתכנות מסחרית. שלא במפתיע, האתגרים העיקריים הניצבים בפני פיתוח אפשרי של השדה הם מדיניים-אסטרטגיים.

השדה התגלה על ידי חברת BG (British Gas), שבהמשך נרכשה על-ידי החברה ההולנדית הבינלאומית Shell, והבעלות התחלקה בין חברות אלו, קרן ההשקעות הפלסטינית וחברת התשתיות הפלסטינית-לבנונית CCC (Consolidated Contractors Company). לאחר שנים ארוכות בהן התברר שהאפשרות לפתח את השדה נמוכה, חברת Shell מכרה את חלקה לרשות הפלסטינית (דרך קרן ההשקעות הפלסטינית).

במהלך השנים התקיימו מגעים רבים ומגוונים, באישורה ובמעורבותה של ישראל, לגבי האפשרות לפתח את השדה, אולם אלו לא עלו יפה, בדרך כלל מסיבות מדיניות. עם זאת, בזמנו התגלעו גם חילוקי דעות על רקע כלכלי-מסחרי, שנגעו לפיתוח שדה הגז ים תטיס (שאף הגיעו לבג"צ).

לאחר השתלטות החמאס על רצועת עזה ב-2007 נפסקו הניסיונות להתניע את ניצולו האפשרי של שדה הגז. אלו חודשו אמנם ב-2013 סביב מאמציו – שלא הצליחו – של מזכיר המדינה האמריקני דאז ג'ון קרי לקדם שלום ישראלי-פלסטיני. שליח הקוורטט טוני בלייר היה מעורב בכך גם כן. במהלך השנים, דווח מעת לעת על אפשרות, או ניסיון, לעניין שחקנים חדשים בשדה הגז. כך, למשל, במהלך ביקור של אבו מאזן במוסקבה ב-

* השגריר בדימוס מיכאל הררי הוא עמית מדיניות במכון מיתוים ולשעבר שגריר ישראל בקפריסין (2010-2015). הוא כיהן בתפקידים בכירים במרכז למחקר מדיני ובחטיבה לתכנון מדיני במשרד החוץ ומרצה בחוג למדע המדינה במכללה האקדמית עמק יזרעאל.

2014 נרמז על אפשרות כניסתה של חברה רוסית. מאוחר יותר, דווח על עניין מצד חברת אנרג'יאן (שרכשה את השדות כריש ותנין, כמתחייב על פי מתווה הגז). אולם, יוזמות אלו לא הבשילו לכדי מהלכים מעשיים.

לאחרונה צוטט שר האנרגיה שטייניץ, במהלך מפגש פורום הגז האזורי בקהיר (ינואר 2020), כי מתקיימים מגעים בין ישראל והפלסטינים בדבר האפשרות למכור גז לרשות הפלסטינית בגדה המערבית, ושהדיונים הללו כוללים גם את האפשרות לפיתוחו של שדה הגז "מרין". לא נמסרו פרטים מעבר לכך, והתגובה הפלסטינית, מצד הרשות הפלסטינית, הייתה צוננת למדי. מכל מקום, ראוי לבחון לעומק את האינטרסים הישראליים והפלסטינים בהקשר של שדה הגז, להצביע על הקשיים העיקריים לפיתוחו, ולהציג יתרונות, או הזדמנויות, אפשריים כעת, לאור הנסיבות האזוריות העדכניות.

ב. האינטרסים הישראליים

1. הסדרה ברצועת עזה - דומה, כי יותר מתמיד ניכר כעת עניינה של ישראל במתווה של הסדרה מול רצועת עזה. מפגש האינטרסים, המרשים יש לומר, בין ישראל ומצרים, מאפשר תיאום עמדות הדוק שתכליתו מניעת הסלמה ברצועה, וגלישה להסדרה שתציב ותקבע את הסטטוס קוו הנוכחי, באופן שימנע את הצורך במהלכים צבאיים. יתר על כן, מעורבותה של קטר, בעיקרון בת-פלוגתא של מצרים, מתקבלת בחיוב, כולל הסיוע הכספי במזומנים לחמאס. זאת ועוד, מאליו מובן שכל מהלך של הסדרה יחייב שיפור משמעותי של המצב הכלכלי וההומניטארי ברצועת עזה. מי שעוקב אחר התנהלות ישראל מול עזה יכול לחוש ברמת אמון גבוהה למדי ביחס לביסוס הבנות מול החמאס. טון הרטוריקה הישראלית כלפי החמאס נינוח למדי, אף בהשוואה לזה בו נוקטת ישראל מול הרשות הפלסטינית.

2. תפיסת ה"שלוש הכלכלי" - תפיסה זו ניכרת היטב בראיה האסטרטגית הישראלית לעת הזו. "עסקת המאה", שלבטח אין ציפיות כי תניע תהליך מדיני של ממש בין הצדדים, ממחישה זאת היטב. התגובות המינויות מצד הרשות הפלסטינית ודעת הקהל הפלסטינית למהלך האמריקני מעידות מבחינתה של ישראל, כי שיפור תנאי החיים בקרב הפלסטינים עשוי להבטיח יציבות, אף בהיעדר תהליך מדיני.

ג. האינטרסים הפלסטינים

1. החמאס - ברור למדי כי התנועה מעוניינת להגיע למתווה של הסדרה עם ישראל, שיבטיח ויקבע את שליטתה ברצועה, באופן שיותיר לה מרחב תמרון ראוי בזירה הפוליטית הפלסטינית בהמשך הדרך. החמאס מבין היטב את מרחב התמרון שלה מול מצרים ואת הנסיבות הפוליטיות באזור לאחר "האביב הערבי".

2. הרשות הפלסטינית - חולשתה של הרשות ניכרת היטב, ומועצמת עם דמדומי שלטון של אבו מאזן. מחד גיסא, התנאים המדיניים לעת הזו אינם מבשרים טובות מבחינת התנועה הלאומית הפלסטינית (החילונית, מבית מדרשו של הפת"ח). מאידך גיסא, תנאי החיים המשופרים בגדה אינם מאפשרים לגייס את דעת הקהל באופן אסרטיבי מול המדיניות הישראלית. כך גם הפילוסופיה המדינית של אבו מאזן. לענייננו, הסדרה ברצועת עזה באופן שמאפשר הובלה על ידי הרשות הפלסטינית, כולל הפשרתו של שדה הגז "מרין", עשויה ואמורה לעלות בקנה אחד עם האינטרס של הרשות.

ד. מכשולים וקשיים בפני התקדמות

1. השליטה של תנועת החמאס ברצועת עזה - זו מעלה שורה ענפה של שאלות כבדות משקל: האם יש להסכין עם המשך השליטה של "ארגון טרור" בשטח זה? האם ראוי לחזקו, באמצעות הסדרה/הכלה, על מנת לייצב את הסטטוס קוו בשטח? האם אין לחשוש מחיזוקו בטווח הארוך על חשבון הרשות הפלסטינית?

2. היעדרו של תהליך מדיני - מזה שנים ארוכות לא מתקיים דו שיח של ממש בין ישראל לרשות הפלסטינית, וחוסר האמון בין שני הצדדים אך העמיק לנוכח "עסקת המאה". האם ניתן לקיים על רקע זה דיאלוג של ממש סביב הסדרה אפשרית ברצועת עזה, שכוללת לענייננו גם את פיתוחו של שדה

הגז המדובר? האם הוואקום הפוליטי ברשות הפלסטינית סביב שלטונו של אבו מאזן יאפשר שיח מהותי כזה?

3. הפיצול הפוליטי הפנים-פלסטיני בין הרש"פ והחמאס - חילוקי הדעות הפנימיים וחוסר האמון בין שני הצדדים מונעים בשנים האחרונות כמעט כל אפשרות להסכמות, גם אד-הוק (אף "עסקת המאה", על אתגריה לתנועה הלאומית הפלסטינית, לא הצליחה לקרב מהותית בין שני הצדדים). האם ניתן להגיע להסכמות פלסטיניות בעניין שדה הגז? האם יש הכרח בהסכמה פנים-פלסטינית?

ה. פורום הגז המזרח ים תיכוני כמטריה לפיתוח שדה הגז הפלסטיני

הקשיים מרפים במידה רבה את ידיהם של מי שמנסים להניע, מעת לעת, מהלך לפיתוח שדה הגז "מרינ". אולם, האם יתכן שבנסיבות הנוכחיות עשוי להתהוות מפגש אינטרסים בין הצדדים (או חלקם) שיאפשר התקדמות? ואולי המציאות האזורית המשתנה תסייע?

הנסיבות האזוריות במזרח אגן הים התיכון מייצרות פתח לשינוי חיובי. בשנים האחרונות, נרקם באזור זה מתווה אזורי מרתק של פוטנציאל לשיתוף פעולה בין שורה של שחקנים. זה נשען על גילויי הגז הטבעי במימי הים התיכון, כמו גם ההשלכות של "האביב הערבי". הביטוי המוסדי הבולט ביותר, הממחיש את המבנה האזורי המתגבש, הוא ה-EMGF, שהוקם בתחילת 2019 בקהיר, ועובר מיסוד השנה. הפורום כולל כיום שבעה שחקנים – מצרים, ישראל, יוון, קפריסין, איטליה, ירדן והרשות הפלסטינית. הוא נתמך גם על ידי האיחוד האירופי וארה"ב. הכללתם של הפלסטינים בפורום איננה מובנת מאליה, ויש להניח כי היה כאן אינטרס מצרי ברור, שהוסכם גם על ישראל. פורום הגז יכול לשרת את פיתוח השדה הפלסטיני, מבחינה מדינית ואנרגטית:

1. הפן המדיני - הקושי ביצירת מפגש אינטרסים משולש ישראל-רש"פ-חמאס סביב הסדרה אפשרית ברצועת עזה הוא ברור. אולם, אפשרות פיתוח שדה הגז תחת ה"מטריה" של ה-EMGF עשויה להקל ולספק מסגרת נוחה יותר עבור כל השחקנים הרלבנטיים – ישראל, הפלסטינים ומצרים. מבחינה זו, ניתן יהיה לראות בכך ביטוי של שיתוף פעולה אזורי, הנשען על מפגש אינטרסים כלכלי-אנרגטי ומדיני כאחד.

2. הפן האנרגטי - בעבר, נדונו חלופות שונות לשינועו של הגז מן השדה הפלסטיני. ככלל, המוקד היה בחיבורו לישראל (בזמנו דובר על חיבור אפשרי לשדה הגז ים תטיס, מה שאיננו רלבנטי כעת), ובהמשך – מכירת/אספקת הגז לרשות הפלסטינית, בגדה וברצועה. כעת, הזווית המצרית עשויה להקל על הזווית האנרגטית. חיבור אפשרי של שדה הגז למצרים, שמהווה שחקן מפתח מדיני ואנרגטי, עשוי לסייע לפתור מחלוקות, או רגישויות למיניהן. ככלות הכול, מצרים מעוניינת לחזק את מעמדה כמרכז אנרגיה אזורי, מה שעולה בקנה אחד (לפי שעה) עם האינטרס הישראלי. אגב, לחברת Shell, שאמנם מכרה את חלקה בשדה הגז "מרינ" אך עדיין פעילה באזור (מחזיקה ב-30 אחוז משדה הגז "אפרודיטה" הקפריסאי), יש בעלות על מתקני הנזלה במצרים.

ו. מה צריכה ישראל לעשות?

1. להאיץ מהלך מדיני של הסדרה ברצועת עזה - קידום הסדרה מחייב קודם כל לפעול מול מצרים ובמקביל מול החמאס והרשות הפלסטינית. מאמצים בכיוון זה מתקיימים כבר באופן שוטף, ומחייבים שיתוף, התייעצות ויישור קו מוקדמים מול הממשל בקהיר גם בנושא אפשרות פיתוח שדה הגז מרינ. במקביל, ישראל צריכה לשקם את האמון עם הרשות הפלסטינית, ולהבהיר שהאינטרס הישראלי הוא להשיב את הרשות לעמדה קדומנית ובכירה יותר מול הרצועה.

2. לרתום תמיכה אמריקאית - ישראל צריכה לעדכן את ארה"ב על החשיבה שלה בעניין פיתוח שדה הגז כחלק ממהלך להסדרה בעזה, כדי להבטיח תמיכה וסיוע אמריקניים חיוניים. מערכת היחסים עם ממשל טראמפ, שמגלה עניין רב במהלכים במזרח אגן הים התיכון, מחייבת עדכון מקדים בנושא.

3. ליצור שיח כלכלי-אנרגטי סביב שדה הגז הפלסטיני - יש להשיב את אפשרות פיתוח שדה הגז לקדמת הבמה ולעורר סביבו דיון ציבורי ועשייה מדינית. זה לכשעצמו יוביל לעניין מחודש בנושא בקרב החוגים הכלכליים הרלבנטיים, דוגמת Shell ואחרות.

4. לבחון מחדש שאלות מרכזיות - האם לחבר את שדה הגז הפלסטיני לישראל (אשקלון) כפי שדובר על כך בעבר? האם לבחון את חיבורו ישירות למצרים, למשל לצינור שכבר מייצא גז ישראלי למצרים (אם אכן זה אפשרי מבחינה טכנית) ובכך לעקוף את חוסר העניין והאמון הפלסטינים במה שעשוי להיתפס כשליטה ישראלית על הגז? האם להוסיף זווית קפריסאית, למשל, באמצעות שדה "אפרודיטה", שלחברת Shell יש בו 30 אחוז מן הבעלות? האם להוביל את הגז למתקני ההנזלה במצרים? אלו שאלות חשובות שישראל תצטרך להעמיק בהן במקביל לקידום מהלך ההסדרה, שכן מעורבים בהן מספר שחקנים בעלי אינטרסים מדיניים – בילטרליים ואזוריים – וכלכליים. יש גם לקחת בחשבון ניגודי עניינים אפשריים, דווקא במישור העסקי, מצד החברות הפועלות בישראל ("דלק" ו"נובל אנרג'") שעלולות לראות בשדה הפלסטיני מתחרה לא רצוי.

ז. סיכום

שאלת ההסדרה ברצועת עזה היא סוגיה סבוכה ומורכבת בפני עצמה, ומערבת מכלול של משתנים מדיניים, פוליטיים, כלכליים ואף אמוציונאליים. דווקא לנוכח זאת, שדה הגז "מרין" יכול להוות זרז, על בסיס פוטנציאל ממשי, להנעתו של מהלך הסדרה, שנראה כי יכול לענות על מרבית האינטרסים של השחקנים הרלבנטיים. יש בו כדי להחזיר את הרשות הפלסטינית לקדמת הבמה מול הרצועה, היא תהיה הכתובת השלטונית לנוכח בעלותה על שדה הגז, ותחזק מחדש את מעמדה כשחקן המרכזי, כולל מול רצועת עזה. הדבר יסייע לחמאס לאמץ מתווה של הסדרה עם פוטנציאל ממשי לשיפור במישור הכלכלי, מבלי שיהיה בכך הכרעה, או העדפה, ביחס למעמדה של התנועה כשחקן מדיני, לגיטימי אם לאו. מבחינת ישראל, יש בכך שני יתרונות ברורים: האחד, הנוגע למהלך ההסדרה שלפחות בשנים האחרונות נתפס כראוי ורצוי אל מול סבך הנסיבות האזוריות, ואף הפנימיות בישראל ובזירה הפלסטינית. השני, נוגע ל"מימד החזוני" הכרוך במהלך של שיתוף פעולה אזורי, ים תיכוני, שמערב גם את הקהילה הבינלאומית בניסיון לייצב סכסוך מדמם, שנתפס כבר שנים ארוכות כנמצא במבוי סתום.